

необхідного з точки зору статті 8(2)(b)(i) РС суб'єктивного ставлення, це означає, що подібна фактична помилка захищає особу від кримінального переслідування. Розбіжність у “філософії”, яке лежить в основі статті 50(1) ДП I та статті 8(2)(b)(i) РС, окремі автори дещо емоційно, але загалом вірно характеризують таким чином: перше з цих положень більше відповідає інтересам цивільних осіб, а друге – заохочує комбатантів «спочатку стріляти, а потім розбиратися».

Повертаючись до вироку Солом'янського районного суду м. Києва у справі Шишимаріна, відмічу, що з огляду на кримінально-правову кваліфікацію поведінки засудженого в резолютивній частині вироку та згадані вище фрагменти його мотивувальної частини суд застосував ч. 2 ст. 438 КК «в дусі» статті 50(1) ДП I, а не «в дусі» статті 8(2)(b)(i) РС. На жаль, у вироку немає навіть натяку на розбіжність між згаданими вище положеннями міжнародного права. Утверджений судом у цій справі підхід можна пояснити як сутнісними, так і формальними аргументами. Зокрема, тим, що неврахування невибачливої фактичної помилки комбатанта краще відповідає інтересам захисту цивільних осіб, або тим, що ДП I є міжнародним договором, до якого відсилає стаття 438 КК, оскільки згоду на його обов'язковість надано Верховною Радою України, а РС до числа таких договорів не належить. Проблема, однак, полягає в тому, що Солом'янський районний суд м. Києва не навів жодного із зазначених вище аргументів, а це своєю чергою створює враження, що суд взагалі не угледів глибинну суперечність між нормами міжнародного права, що була релевантною з точки зору обставин, з якими він зіштовхнувся, застосовуючи ч. 2 ст. 438 КК у конкретній справі. Відтак виявляється, що суд фактично застосовував кримінальний закон «наосліп».

Іващенко Віта Олександрівна,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ЗАБОРОНИ КАТУВАННЯ

На практиці вчиняються кримінальні правопорушення, що можуть мати міжнародний характер. Ураховуючи їх специфіку, можливість вчинення на територіях різних держав, саме міжнародне співробітництво дозволить ефективно запобігати та протидіяти таким суспільно небезпечним діянням.

Важливо зауважити, що держави вже схвалили багато міжнародно-правових договорів. На даний час процес розробки і прийняття таких документів продовжується.

Ми проаналізуємо багатосторонні угоди з питань заборони катування. Адже суспільна безпека зазначеного кримінального правопорушення велика.

Так, Загальною декларацією прав людини 1948 року встановлено, що ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання (ст. 5) [1]. У ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року зазначено, що нікого не може

бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поведженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим досліддам [2]. Також практику застосування катувань заборонено й іншими міжнародно-правовими документами, наприклад, з питань протидії геноциду, апартеїду, рабству.

Крім того, створено спеціальну міжнародно-правову базу з метою захисту саме від катувань. Так, на 39-й сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй в грудні 1984 р. схвалено Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання [3]. Вперше термін «катування» було визначено як будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково.

Згідно з прийнятим документом сторони повинні вживати всіх необхідних заходів для запобігання актів катування. Вони не повинні висилати, повертати чи видавати будь-яку особу іншій державі, якщо є серйозні підстави вважати, що їй може загрожувати застосування катувань.

Звернемо увагу на положення, передбачене ч. 2 ст. 2 Конвенції, що жодні виключні обставини, якими б вони не були, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи будь-який інший надзвичайний стан не можуть бути виправданням катувань.

Стаття 4 документа вказує, що всі акти катування мають розглядатися кожною державою-учасницею згідно з її кримінальним законодавством як злочини. Це стосується також незакінченого суспільно небезпечного діяння та співучасті у катуванні. Покарання за такі злочини встановлюються з урахуванням їх тяжкого характеру.

Зауважимо, що Конвенція 1984 року зобов'язує держави запобігати не лише проявам катування, а й іншим актам жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність, поведження й покарання, що не підпадають під визначення катування, згадане вище, коли такі акти здійснюються державними чи посадовими особами або іншими особами, що виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи з їх мовчазної згоди (ст. 1б).

Документ передбачає видачу осіб, які застосовують катування. У випадку відмови або неможливості видачі держава передає дану справу своїм компетентним органам для судового переслідування. Держава зобов'язана також забезпечити справедливе провадження на всіх стадіях розгляду справи. Крім того, вона повинна забезпечити право жертв на реабілітацію і компенсацію.

Для контролю за виконанням Конвенції створено Комітет проти катувань.

У подальшому було прийнято Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, від 26 листопада 1987 року [4]. Згідно з документом створено Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі – Комітет). Він наділений повноваженням, шляхом здійснення інспекцій, перевіряти поводження з позбавленими волі особами з метою захисту їх від катувань.

У свою чергу держави-учасниці Конвенції дозволяють інспектувати будь-яке місце, в якому утримуються особи, позбавлені волі. Також держави забезпечують Комітету доступ на свою територію і право подорожувати без обмежень, повну інформацію про місця позбавлення волі та доступ до них.

Крім розглянутих документів, Римським статутом Міжнародного кримінального суду катування віднесено, зокрема до «злочинів проти людяності» [5]. І означає воно умисне заподіяння сильного болю або страждань, фізичних чи психічних, особі, яка перебуває під вартою або під контролем обвинуваченого. Однак катування не включає болю або страждань, що виникають лише в результаті законних санкцій, невід’ємних від цих санкцій або заподіяних ними випадково (ст. 7).

Катування або нелюдське поводження, у тому числі біологічні експерименти, Римський статут відніс також до «воєнних злочинів» (ст. 8).

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що катування заборонено низкою міжнародних документів. Крім того, створено спеціальну міжнародну правову базу з метою запобігання та протидії саме катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання. Розглянуте суспільно небезпечне діяння може бути кримінальним правопорушенням проти життя та здоров’я особи, так і стосуватись міжнародних злочинів (воєнних та проти людяності). Надзвичайно актуальними такі злочини є в Україні в умовах введення воєнного стану та необхідності відбиття російської агресії. Головне, щоб особи, які вчиняють такі діяння понесли кримінальну відповідальність. Проблематика притягнення до кримінальної відповідальності за катування може стати предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини: резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 груд. 1966 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 груд. 1984 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.

4. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, від 26 лист. 1987 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text.

5. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.